
บทความวิจัย

รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาของวัด ในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมงคลสามัคคีชัยมโหทัย (วัดเขาสาป) จังหวัดระยอง

A Research on the Pattern of Educational Management and Religious Dissemination of Buddhist Temples: A Case Study of Mongkhon Samakkee Dhammoutai Temple (Wat Khao Sarab), Rayong Province

สมหมาย แจ่มกระจ่าง

Sommai Jamkrajang Ph.D. (Higher and Adult Education)

ภาควิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Department of Nonformal Education, Faculty of Education, Burapha University

พีระพงษ์ สุดประเสริฐ กศ.ม. (การศึกษานอกระบบ)

Peerapong Sodprasert M.Ed. (Non-formal Education)

ภาควิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Department of Nonformal Education, Faculty of Education, Burapha University

Abstract

The objectives of a research on the pattern of educational management and religious dissemination of Buddhism temples : A case study of Mongkhon Samakkee Dhammoutai Temple (Wat Khao Sarab) Rayong Province were : 1) to study the background and development of Wat Kao Sarab, 2) to study the pattern and educational management strategy, religious dissemination and learning resources provided by the temple, 3) to find a means to develop a long-lasting model of educational management as well as

Dhamma dissemination. The quantitative data was collected by means of observation, interview, conversation, listening attentively, participating in temple activities and holding discussion. The qualitative data was collected by means of using questionnaires with the whole 22 teachers of Mongkhonwittaya School which was personated by the temple.

The research finding were as follows :

1. The temple has just been established in 1979. It is on Mae Rampueng Beach, Ban Pae District, Amphur Muang, Rayong. The temple has been modified to answer the community need : making it a distinguished Dhamma School, being controlled by the Office of the Basic Education Commission.

2. The educational scheme is devised into 3 categories :

- 2.1 Formal Education: The temple serves as a Dhamma School for boys being deprived of an educational opportunity.

- 2.2 Nonformal Education : the temple school is devised into a society in miniature where community activities and responsibilities are allocated to students as a part of learning experience; for instance, students take care of themselves, participate in making school regulation, practising self-adjustment and learning to live together. Likewise, students are trained to enhance the temple and the temple helps the students when necessary.

- 2.3 Informal Education : the school is arranged as a learning forum where nature conservation scheme, library, educational media and equipment as well as IT. Are catered for students interested.

3. The successful pattern of educational management and religious dissemination, required the management or the abbot's strategies as follows:

- 3.1 Management leadership : the leader had to be talented, devoting, determining and persevering, knowledgeable, competent and lifelong learner.

- 3.2 Management strategy : the leader had to have knowledge and experience in organization management, state explicit policy and systematic work practice, and initiate moral among staff.

- 3.3 Human resource efficiency : all teachers and the monks were efficient, persevering and working hard. They had to be able to teach their students to be patient, study with determination and were disciplined.

- 3.4 Establish learning network : There was academic relationship between the school and external experts. Likewise, there was a network between the school and the temple, and followers for financial support.

- 3.5 Public relations : The public relations were of two folded to patronage under privilege students and to publicize the temple and the school so as to enhance the public support.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา วัดมงคลสามัคคีธรรมโมทัย (วัดเขาสาป) จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาบริบททั่วไป ความเป็นมาของวัดมงคลสามัคคีธรรมโมทัย 2. ศึกษารูปแบบและยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมและแหล่งเรียนรู้ที่วัดที่จัดขึ้น 3. ศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยคณะผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การเสวนา การเชิญฟัง การเข้าร่วมกิจกรรมของวัด และการจัดเวทีเสวนา และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม จากอาจารย์ทั้งหมดของโรงเรียนมงคลวิทยาซึ่งเป็นโรงเรียนของวัดสามัคคีธรรมโมทัย จำนวน 22 คน

ผลการวิจัยพบว่า

1. วัดนี้เป็นวัดใหม่ ตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2524 รวมเวลาถึงปัจจุบันเป็น 25 ปี ตั้งอยู่บริเวณหาดแม่รำพึง ตำบลบ้านเพ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ได้พัฒนาตามความต้องการของคนในชุมชน เพื่อให้เป็นวัดที่มีการกิตติโดดเด่น ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
2. การจัดการศึกษาประกอบด้วยการศึกษา 3 รูปแบบ คือ
 - 2.1 การศึกษาในระบบ : จัดเป็นโรงเรียนปริยัติแผนกสามัญ สำหรับเด็กชายที่ด้อยโอกาสทางการศึกษา
 - 2.2 การจัดการศึกษานอกระบบ : จัดเป็นกิจกรรมและการกิจเพื่อการเรียนรู้หลากหลาย เช่น การปกครองตนเอง การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านระเบียบวินัย การปรับตัว และการอยู่ร่วมกันของนักเรียน การฝึกให้นักเรียนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการพัฒนาวัด และวัดช่วยเหลือนักเรียนตามความต้องการ เป็นต้น และ
 - 2.3 จัดการศึกษาตามอัธยาศัย : จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ขึ้นในวัด เช่น การอนุรักษ์ธรรมชาติในบริเวณวัด ห้องสมุด สื่อ อุปกรณ์ สารสนเทศ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักเรียน
3. แนวทางในการพัฒนารูปแบบยุทธศาสตร์การบริหารจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น ควรมีผู้บริหารหรือเจ้าอาวาสวัด ที่มียุทธศาสตร์ในการจัดการโดยมีองค์ประกอบดังนี้
 - 3.1 กาวะผู้นำของผู้บริหาร มีภาวะผู้นำสูง เสียสละ มุ่งมั่นและอดทน มีความรู้ความสามารถและใฝ่เรียนรู้ตลอดเวลา
 - 3.2 กลยุทธ์ในการบริหารจัดการ นำความรู้และประสบการณ์มาใช้ในการดำเนินงาน มีนโยบายชัดเจน ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ และให้ขวัญกำลังใจเพื่อนร่วมงาน
 - 3.3 ความเข้มแข็งของบุคลากร ครูในโรงเรียนและพระภิกษุของวัด มีความเข้มแข็ง อดทน และปฏิบัติงานอย่างจริงจัง และสามารถสั่งสอนให้นักเรียน อดทน มุ่งมั่นในการเรียนและมีระเบียบวินัย
 - 3.4 การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ มีการเชื่อมโยงด้านวิชาการ กับโรงเรียนและวิทยากรภายนอก และเครือข่ายประชาชนด้านความศรัทธาสนับสนุนทุนให้ดำเนินการโรงเรียนได้
 - 3.5 การประชาสัมพันธ์ มีการประชาสัมพันธ์ที่มีเป้าหมาย 2 ด้านคือ เพื่อให้นักเรียนที่ด้อยโอกาสมีที่ศึกษาและพึ่งพิงกันทั่วถึง และให้สังคมรู้จักวัดและโรงเรียนเพื่อให้มีการสนับสนุนทรัพยากรให้โรงเรียนดำเนินไปได้

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัด นอกจากจะเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีบทบาทต่อชุมชนอีกหลายด้านตามที่พระราชวรณีย์ (2527, หน้า 205-206 อ้างถึงใน สมคิด เพ็งอุดม, 2534, หน้า 18) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของวัดว่า

1. วัดเป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้าน สถานอบรมทางศีลธรรม รวมทั้งศูนย์รวมของเยาวชน
2. วัดเป็นสถานสงเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัย
3. วัดเป็นสถานพยาบาล แจกจ่ายยารักษาโรคคนไข้ทั่วไป โดยเฉพาะแผนโบราณ
4. วัดเป็นที่พักของภิกษุสามเณร
5. วัดเป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์พักผ่อนหย่อนใจและหาความรู้เพิ่มขึ้น
6. วัดเป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน
7. วัดเป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ที่ปรึกษาปัญหาชีวิตต่าง ๆ
8. วัดเป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ เปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์
9. วัดเป็นคลังวัสดุ-อุปกรณ์ทุกชนิด สำหรับชาวบ้านมาใช้ร่วมกันและยืมไปใช้ในงานพิธีต่าง ๆ
10. วัดเป็นศูนย์กลางการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเรียกลูกบ้านมาประชุมกันเพื่อแจ้งกิจกรรมของทางราชการ

บทบาทของวัดที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น บทบาทหนึ่งที่โดดเด่นและมีความสำคัญของสังคมอย่างยิ่งก็คือ บทบาทในฐานะที่วัดเป็นสถานศึกษา โดยเฉพาะในสมัยอดีตเนื่องจากการศึกษาเล่าเรียนในสมัยก่อนนั้นสามารถกระทำได้ในสถานที่เพียงสามแห่ง คือ บ้าน วัด และวัง โดยจะมีวัดเป็นเสมือนศูนย์กลางทางการศึกษาของชุมชนโดยทั่วไป เทียน สุโกโสณ (2510, หน้า 542 อ้างถึงใน วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2539, หน้า 63-64) กล่าวว่า แต่เดิมนั้น การศึกษาสามัญโดยทั่วๆ ไปของเราใช้วัดเป็น

สถานศึกษา มีพระภิกษุเป็นครูบาอาจารย์ เป็นการศึกษาที่ปล่อยเสรีให้เป็นไปเองตามความสมัครใจของแต่ละคน และในการสอนนั้นสอนโดยไม่มีหลักสูตรหรือประมวลการสอน ใครรู้พระธรรมวินัยแตกฉานก็นับว่าเป็นปราชญ์ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดการปฏิรูปการศึกษาและจัดตั้งโรงเรียนขึ้น ทำให้วัดและพระลดบทบาทในการทำหน้าที่ด้านการศึกษาลง จากในฐานะของครูผู้สอนมาเป็นผู้ให้การสนับสนุนด้านสถานที่ทุนการศึกษาหรืออุปกรณ์การเรียนการสอนแทน จนกระทั่งในปัจจุบัน บทบาทของวัดและพระ ด้านการศึกษาที่ยังคงมีอยู่โดยวัดยังคงมีการเรียนการสอนอันเป็นการดำเนินงานของวัดตามภารกิจ 6 ประการ และบทบาทในการจัดการศึกษาของวัดตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เป็นหลัก ตามที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, หน้า 31) สรุปไว้ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาในระบบ วัดสามารถจัดการศึกษาปฐมวัย คือ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด และการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาสำหรับภิกษุสามเณรและโรงเรียนเอกชนการกุศลของวัดสำหรับเด็กและเยาวชน

2. การศึกษานอกระบบ มีสองส่วน คือ

- 2.1 ส่วนที่เป็นการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร ได้แก่ การศึกษาที่สร้างศาสนทายาท เป็นการศึกษาของสงฆ์โดยตรง ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีและการศึกษาอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีหลักหลากหลายตามแนวทางที่แต่ละวัดได้สืบทอดกันมารวมถึงการศึกษามหามงคลพระธรรมวินัยหลักสูตรระยะสั้นเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเผยแผ่ หลักธรรม คำสอน

- 2.2 การศึกษาธรรมสำหรับฆราวาส เป็นการศึกษาเพื่อให้พุทธศาสนิกชนทุกวัยได้เรียนรู้หลักธรรมคำสอนที่ถูกต้องของพุทธศาสนาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต มีการจัดการศึกษาดังนี้

- 2.2.1 โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สอนธรรมศึกษา

2.2.2 การอบรมหลักสูตรระยะสั้น
สำหรับเด็กและเยาวชน ได้แก่ การเข้าค่ายคุณธรรม
การสอนศีลธรรมตามสถาบันต่าง ๆ

2.2.3 การอบรมวิปัสสนากรรมฐาน
สำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป

2.2.4 การอบรมวิชาชีพ

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการจัดกิจกรรม
เพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ด้วยการฟังธรรม และด้วย
กระบวนการถ่ายทอดธรรมเนียมประเพณีการปฏิบัติ
ศาสนพิธีที่วัดจัด อาทิ การเทศน์ในวันสำคัญ การบำเพ็ญ
กุศลทางพระพุทธศาสนา การทำวัตร การสวดพระอภิธรรม
การจัดงานพิธีทางศาสนา การจัดให้วัดมีบรรยากาศของ
การให้ผู้เข้าวัดได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง อาทิ
การจัดอุทยานการศึกษา พิพิธภัณฑ์ของวัด ธรรมะจาก
ต้นไม้ ห้องสมุด ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ป้ายประวัติของวัด
ประวัติชุมชน ประวัติพระเถระที่มีชื่อเสียงในยุคต่างๆ
เป็นต้น รวมถึงการพัฒนาวัดให้เป็นที่พักผ่อน มีความ
สะอาด สวยงาม สงบและสง่างาม เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส
นอกจากจะเป็นแหล่งการเรียนรู้ในการศึกษาและปฏิบัติ
ธรรมแล้ว ยังเป็นแบบอย่างในเรื่องของความสะอาด
ความมีระเบียบแก่ผู้เข้าวัด

การจัดการโรงเรียนปริยัติธรรมสามัญ หรือ
การศึกษาสงเคราะห์ โดยวัดเป็นผู้จัดนั้น เป็นบทบาท
ของสงฆ์ที่เป็นภารกิจหนึ่งใน 6 ภารกิจที่วัดแต่ละวัด
พึงปฏิบัติ ดังที่กำหนดเป็นพระธรรมวินัยในพระราช-
บัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2502 (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535
ประกอบด้วยภารกิจ 6 ด้าน คือ ด้านศาสนศึกษา
ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม
ด้านสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการ และด้าน
การปกครอง แม้ว่าภารกิจดังกล่าว เป็นภารกิจที่วัด
แต่ละวัดในประเทศไทยมีบทบาทดำเนินการอยู่แล้ว
หากแต่ว่า แต่ละวัดอาจมีจุดเน้น และเทคนิคที่แตกต่าง
กันออกไปการที่วัดจะดำเนินการกิจให้ครบและเน้นทุกด้าน
เป็นไปได้ยาก เนื่องจากแต่ละวัดมีองค์ประกอบสนับสนุน
มีความพร้อม สิ่งแวดล้อม และองค์ประกอบอื่นๆ ที่ไม่

เหมือนกัน ความโดดเด่นในแต่ละภารกิจ ของแต่ละวัด
จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษา เพื่อทราบองค์ประกอบที่ทำให้
เกิดความโดดเด่น และเทคนิคการจัดการต่างๆ ที่ทำให้
ประสบความสำเร็จ ตลอดจนเพื่อทราบศักยภาพ ปัญหา
แนวทางพัฒนาให้มีความเจริญและเป็นประโยชน์แก่สังคม
ยิ่งขึ้น อันจะเป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนา ของวัดอื่นๆ
ต่อไป

ปัจจุบันมีวัดหลายแห่งดำเนินการบทบาทในการกิจ
ด้านการศึกษาสงเคราะห์ซึ่งเป็นการให้การศึกษแก่เยาวชน
และยังได้ช่วยเหลือสังคม ให้มีความสมบูรณ์ในสิ่งที่ขาดไป
สำหรับเด็กที่ด้อยโอกาสในเรื่องต่างๆ ได้ วัดมงคลสามัคคี
ธัมโมทัย (เขาสาป) เป็นวัดหนึ่งที่มีความโดดเด่นด้านการ
จัดการโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ จนเป็นที่ยอมรับ
และรู้จักกันในวงการการศึกษาสายสามัญ ซึ่งในปีการศึกษา
2546 มีสามเณรสอบเข้ามหาวิทยาลัยชั้นนำของรัฐ โดย
การเอนทรานซ์ได้ 10 รูป และโดยการสอบโควตาอีก
ต่างหาก รวมแล้วถึง 50 เปอร์เซนต์ ของนักเรียน
สามเณรทั้งหมด ซึ่งที่เหลือก็สามารถเข้าวิทยาลัยต่างๆ
ได้เกือบหมด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงเห็น
ควรดำเนินการศึกษา วิจัย แนวทางการดำเนินงานของ
วัดมงคลสามัคคีธัมโมทัย (เขาสาป) อำเภอเมือง จังหวัด
ระยอง ซึ่งมีบทบาทภารกิจที่โดดเด่นทางด้านการจัดการ
ศึกษาสงเคราะห์ขึ้น เพื่อเป็นแนวทางพัฒนาในการจัดการ
ศึกษาของวัดเอง และเป็นแนวทางในการที่วัดอื่นๆ จะนำ
ไปศึกษาเรียนรู้รูปแบบ วิธีและเทคนิคการจัดเพื่อนำไป
ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการภารกิจทางด้าน
การศึกษาสงเคราะห์ในวัดของตนต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททั่วไปของวัดมงคลสามัคคี
ธัมโมทัย (เขาสาป) อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
2. เพื่อศึกษารูปแบบและยุทธศาสตร์การจัดการ
ศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมและแหล่งเรียนรู้ที่วัดมงคล
สามัคคีธัมโมทัย จัดขึ้น

3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดมณฑลสามัคคีธัมมโมทัย ให้เป็นแบบอย่าง แก่วัดอื่นๆ ต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษารับบริบทของวัดมณฑลสามัคคีธัมมโมทัย เป็นการศึกษา ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับวัดนี้เท่านั้น โดยครอบคลุมด้าน ประวัติความเป็นมา สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมและชุมชน ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์และสามเณรในวัด การปกครองวัด ความเกี่ยวข้องกับชุมชน ลักษณะเด่น ลักษณะที่ด้อย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

แหล่งข้อมูลด้านบริบทของวัด การศึกษาข้อมูลความเป็นมา การพัฒนาวัด ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาจากบุคคลที่มีความเกี่ยวข้อง มากกว่าที่จะมีข้อมูลที่เป็นเอกสารอ้างอิง

สภาพการจัดการศึกษาของวัดมณฑลสามัคคีธัมมโมทัย เป็นการศึกษาวิจัยที่เน้นข้อมูลทางด้านการจัดการศึกษา โดยบูรณาการศาสนาสู่การศึกษา โดยเฉพาะโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัดที่จะทำการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เกี่ยวกับความต้องการในการทำโครงการวิจัยนาร่องการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และได้ระบุวัดที่เป็นกรณีศึกษาไว้แล้ว ซึ่งเป็นวัดที่เหมาะสมที่จะทำการวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลแล้วสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

1. ศึกษาบริบทของวัด ได้แก่ ประวัติและพัฒนาการของวัด ภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของวัด วิถีชีวิตในวัด และความสัมพันธ์ของวัดกับชุมชน
2. ศึกษาภารกิจ 6 ด้านของวัด
3. วิเคราะห์ภารกิจที่โดดเด่น
4. วิเคราะห์ปัจจัยสู่ความสำเร็จ

5. สังเคราะห์แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมเขียนเป็น

การศึกษารวบรวมข้อมูล

การปฏิบัติการภาคสนาม

ผู้วิจัยและคณะ เริ่มเข้าไปที่วัดเขาสาปในเดือนกุมภาพันธ์ 2546 ถึงเดือนสิงหาคม 2546 ในการกิจการทำวิจัย โดยที่ผู้วิจัยและคณะ เข้าไปที่วัดทั้งที่นัดหมายกับท่านเจ้าอาวาสพร้อมกับผู้ช่วยวิจัย และที่ไม่ได้นัดหมายเป็นประจำ ผู้วิจัยเข้าไปที่วัดในหลายรูปแบบ คือ โดยคณะผู้วิจัยไปวัดพร้อมๆ กันบ้างแยกกันไปบ้าง เพื่อเข้าไปร่วมกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น ซึ่งการเข้าไปเก็บข้อมูลแต่ละครั้งในภาคสนาม จะเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมประจำของวัดด้วย จึงสามารถสร้างความคุ้นเคยกับบุคลากร และพื้นที่ของวัด และได้ข้อมูลที่ต้องการศึกษาอย่างมาก

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในด้านโครงสร้างพื้นฐาน มีการเก็บข้อมูลดังนี้

1. เอกสาร ได้แก่ แผนที่แสดงอาณาบริเวณที่ตั้งของวัด และแผนผังแสดงลักษณะอาณาเขตของวัด และสิ่งแวดล้อมที่จำเป็น ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับวัด และชุมชนจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือที่ระลึก หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ และหนังสือเกี่ยวกับภูมิปัญญาต่างๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้อง

2. การลงพื้นที่ พบปะพูดคุยกับผู้เกี่ยวข้อง การสอบถามโดยใช้แบบสอบถามข้อมูลโรงเรียนจากอาจารย์ นักเรียน และการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ

เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยรวมของวัดและกระบวนการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม ประกอบด้วยด้านโครงสร้าง ความสัมพันธ์ การบริหารจัดการ เทคนิคต่างๆ โดยมีวิธีการเก็บข้อมูล จากการเข้าร่วมกิจกรรมของวัด โดยใช้เทคนิคในการรวบรวมข้อมูลคือ

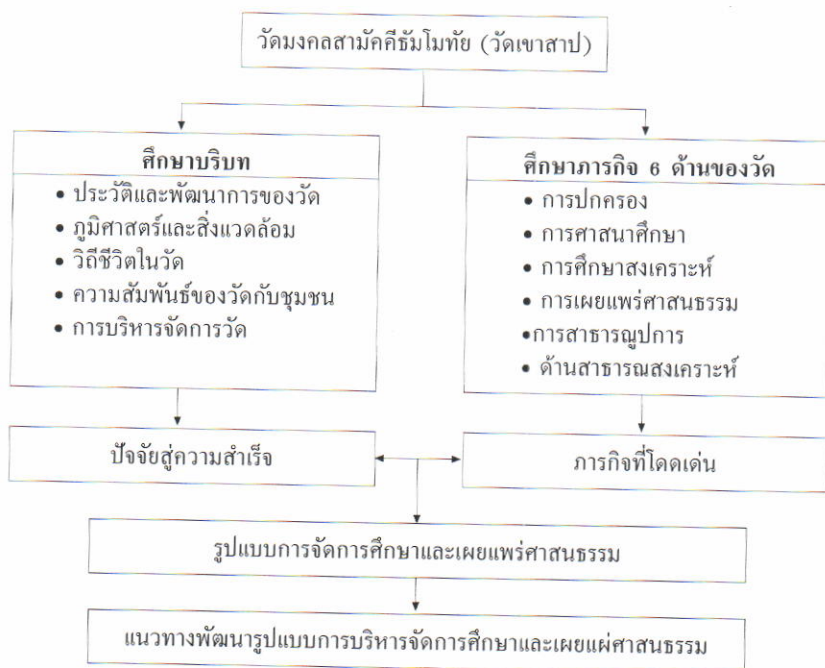
1. สังเกต
2. การสัมภาษณ์
3. การเสวนา
4. การเก็บข้อมูล
5. การเข้าร่วมกิจกรรม
6. การจัดเวทีเสวนา

การเข้าร่วมกิจกรรมงานบุญ หมายถึง การเข้าร่วม
ในงานบุญต่างๆ ทั่วๆ ไปของวัด เช่น งานบรรพชา
สามเณรรวม งานบุญผู้มีจิตศรัทธาเลี้ยงพระภิกษุ สามเณร
ในวัด และกิจกรรมงานสนับสนุนการศึกษา หมายถึง

การจัดฝึกอบรมครูด้านเทคนิคการสอนของโรงเรียน
มงคลวิทยา

มีการจัดเวทีเสวนาเพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่อง
“18 ปี มงคลวิทยา” ขึ้น เพื่อให้นักเรียนสามเณร อาจารย์
และศิษย์เก่า โรงเรียนมงคลวิทยา ท่านเจ้าอาวาสวัดเขาสาป
ชาวบ้าน และผู้ทำวิจัย ได้แลกเปลี่ยนความรู้ความเป็นมา
การพัฒนาวัดและโรงเรียน พัฒนาการของวัดและโรงเรียน
ตลอดจนปัญหา ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการและ
การพัฒนาวัด และโรงเรียนในอนาคต

แผนภูมิได้ดังภาพที่ 1 แผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัย (ท้ายบท)

ภาพที่ 1 แผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยและคณะวิจัยร่วม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเอง โดยมีอุปกรณ์ช่วย คือ สมุดบันทึก เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ กล้องถ่ายภาพวิดีโอ และอุปกรณ์สำนักงานอื่นๆ ที่จำเป็น

การตรวจสอบข้อมูล

มีการตรวจสอบข้อมูลที่รวบรวมมาได้อย่างละเอียด ในข้อมูลแต่ละเรื่อง จะมีการตรวจสอบอย่างน้อย 3 ครั้ง เป็นสามเส้า คือ

1. ตรวจสอบโดยผู้วิจัยและคณะ ในเรื่องของเอกสาร แหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ การลำดับเวลา ลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และที่อ้างอิง ทั้งที่เป็นเอกสารสถานที่และบุคคล

2. ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล กับบุคลากรในวัด ตั้งแต่ท่านเจ้าอาวาส อาจารย์ในโรงเรียน นักเรียนสามเณร ญาติโยม และผู้เกี่ยวข้อง และมีการเพิ่มเติมแก้ไข พร้อมเสนอแนะงานวิจัยและผลการวิเคราะห์วิจัย

3. ตรวจสอบโดยบุคลากรในชุมชน ผู้รู้และผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ศรัทธาและบุคคลที่ช่วยเหลือก่อตั้งวัดมาตลอด โดยวิธีการนำข้อมูลและผลการวิจัยให้ท่านอ่าน ในความถูกต้อง พร้อมทั้งเสนอแนะ เพิ่มเติมข้อมูลและให้คำแนะนำบางประการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการเก็บข้อมูลทั้งด้านเอกสาร และข้อมูลภาคสนาม เมื่อได้ข้อมูลเบื้องต้น มีการวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม จนกว่าจะเพียงพอในการวิเคราะห์สรุปได้ ซึ่งมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล แล้วจัดหมวดหมู่
2. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้หลักการบริหารจัดการ และหลักการแห่งกระบวนการเรียนรู้แบบนอกระบบโรงเรียน และการจัดการศึกษาเพื่อชุมชน

3. นำผลการวิเคราะห์ เชื่อมโยงกับหลักการและวิธีการจัดการศึกษาเพื่อชุมชนและสังคม รวมทั้งปัญหาที่ประสบเพื่อได้รูปแบบและการพัฒนาการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัด พร้อมทั้งวิเคราะห์ รูปแบบเพื่อเป็นแนวทางแก่วัดในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยต่อไป

สรุปการดำเนินการจัดการศึกษา

จากการศึกษาการดำเนินงานจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดเขาสาป พบว่าวัดเขาสาปได้ปฏิบัติตามกิจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2525 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ครบทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการศาสนศึกษา ในการกิจ 6 ด้าน ข้างต้นนั้น มีความโดดเด่นจนเป็นที่ประจักษ์ในสังคม คือ การกิจด้านการศาสนศึกษา ซึ่งสรุปด้านที่โดดเด่นได้ดังต่อไปนี้

จุดเน้นทางด้านการจัดการศึกษา คือ โรงเรียนปริยัติแผนกสามัญ ดำเนินงานมาแล้วเป็นเวลาถึง 18 ปี เริ่มต้นจากการพัฒนาวัด และโรงเรียนตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 รับนักเรียนชายที่จบชั้น ป.6 หรือ ม.3 มีฐานะยากจน ความประพฤติดี รับนักเรียนปีแรกจำนวน 100 คน ได้ดำเนินการมาถึงปัจจุบันนี้ มีนักเรียนสามเณรปีละประมาณ 400 รูป เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้ว สามารถไปศึกษาต่อ และประกอบอาชีพในสังคมได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความต้องการเรียนให้จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ไปสอบเข้าเรียนต่อระดับอุดมศึกษา และอีกส่วนหนึ่งไปประกอบอาชีพต่อไป สำหรับปี 2545 มีนักเรียนสามเณรที่จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 เข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัยของรัฐได้ถึงร้อยละ 51

ในการบริหารจัดการวัดและโรงเรียน เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ตามนโยบายและความมุ่งหวังของผู้นำและผู้ร่วมงาน คือ ท่านเจ้าอาวาส และอาจารย์ในโรงเรียน

ผลของการดำเนินงานเป็นที่พึงพอใจ และเป็นที่ยอมรับแก่ สังคม คือ ผลผลิตที่มีนักเรียนที่มีความรู้ ความสามารถ พร้อมทั้งช่วยเหลือตนเอง เป็นคนดีในสังคมและสามารถ ทำประโยชน์ให้กับสังคมและประเทศชาติได้ในอนาคต จากการศึกษาและวิจัยในครั้งนี้ ทำให้พบว่า กว่าจะถึงวันนี้ ได้ ของวัดเขาสาปและโรงเรียนมงคลวิทยา ที่มีรูปแบบในการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม ผู้บริหารต้องมี ยุทธศาสตร์ในการ จัดการโดยมีองค์ประกอบที่หลากหลาย คือ องค์ประกอบหลักในการบริหารและองค์ประกอบเสริม ให้การจัดบรรลุดุทธประสงค์ได้

รูปแบบการบริหารจัดการวัดและโรงเรียน

รูปแบบในการจัดการวัด และโรงเรียน เป็นการ บริหารจัดการวัดและโรงเรียนไปด้วยกันซึ่งถือเป็น การกิจหลัก โดยที่ใช้การศึกษาทุกระบบเพื่อให้ เจ้าอาวาส วัด บุคลากรโรงเรียน และนักเรียน ได้เรียนรู้ไปพร้อมๆ กันตามความเหมาะสม คือ

1. การจัดการศึกษาในระบบ

ด้านการจัดการศึกษา จัดการโรงเรียนปฎิบัติแผนก สามัญ ซึ่งเป็นการกิจหลักของวัดเขาสาป ใช้กลยุทธ์ ในการบริหารจัดการอย่างมีหลักการ เป็นโรงเรียนในวัด ที่มีความมั่นคงพอสมควร รูปแบบของโรงเรียนจึงมีความ เป็นเอกลักษณ์ คือ

1.1 มีนโยบายแน่นอน มีการตั้งเป้าหมาย การผลิต

1.2 มีวัตถุประสงค์ที่สามารถปฏิบัติได้ มี “โรงเรียนในฝัน” มุ่งเน้นคุณภาพ

1.3 มีปรัชญาหลัก คือ “วัดช่วยเหลือเด็ก และ เอาเด็กมาช่วยวัด”

1.4 มีการปกครองนักเรียนโดยสภาสามเณร

1.5 มีจุดเน้น คือ การอบรมเลี้ยงดู กับการ ศึกษาในโรงเรียน คือ เป็นทั้งบ้าน และโรงเรียนในที่เดียวกัน

2. การจัดการศึกษานอกระบบ

จัดให้มีการเรียนรู้ในการกิจต่างๆ ทักษะชีวิตและ การอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ฝึกทักษะในการเทศน์ สวดมนต์ สวดพระอภิธรรม ความเป็นระเบียบ ความมีวินัย ความรับผิดชอบ กิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและ วันสำคัญทางวัฒนธรรม ประเพณี การเรียนรู้จากเว็บไซต์ การเรียนธรรมะออนไลน์ เป็นต้น

3. การศึกษาตามอัธยาศัย

วัดจัดห้องสมุด คอมพิวเตอร์ สื่อและอุปกรณ์ ต่างๆ เพื่อให้สามเณรที่มีความต้องการศึกษาค้นคว้าในสิ่ง ที่ไม่มีอยู่ห้องเรียน รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ ได้ศึกษา เรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ทั้งผู้เรียนรู้ตัว และไม่รู้ตัว เช่นการเข้าร่วมกิจกรรม การทำหน้าที่ที่รับผิดชอบ การจัดเวร การทำงานในวัด การมีส่วนร่วมในการคิด การทำงานร่วมกัน เช่น การเลือกผู้แทนสามเณร เพื่อเป็น กรรมการสภาสามเณร ฝึกหัดตัดดินความ ทำโทษ ผู้ละเมิด กฎข้อบังคับที่ใช้ในการอยู่ร่วมกัน

แนวทางการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการวัด และโรงเรียน

แนวทางในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ ศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม ให้บรรลุเป้าหมาย และมีความยั่งยืนนั้นมีประเด็นที่สำคัญสรุปได้คือ ควรมีผู้บริหาร หรือเจ้าอาวาสวัด ที่มียุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการวัด โดยมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้

องค์ประกอบหลัก ได้แก่

3.1 ภาวะผู้นำของผู้บริหาร มีภาวะผู้นำสูง เสียสละ มุ่งมั่นและอดทน มีความรู้ความสามารถและ ใฝ่เรียนรู้ใฝ่อยู่ตลอดเวลา

3.2 กลยุทธ์ในการบริหารจัดการ นำความรู้ และประสบการณ์มาใช้ในการดำเนินงาน มีนโยบายชัดเจน ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและให้ขวัญกำลังใจเพื่อนร่วมงาน

3.3 ความเข้มแข็งของบุคลากร ครูในโรงเรียนและพระภิกษุของวัด มีความเข้มแข็ง อดทน และปฏิบัติงานอย่างจริงจัง และสามารถสั่งสอนให้นักเรียน อดทน มุ่งมั่นในการเรียนและมีระเบียบวินัย

องค์ประกอบเสริม ได้แก่

3.4 การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้มีการเชื่อมโยงด้านวิชาการ กับโรงเรียนและวิทยากรภายนอก และเครือข่ายประชาชนด้านความศรัทธาสนับสนุนให้ดำเนินการโรงเรียนได้

3.5 การประชาสัมพันธ์ มีการประชาสัมพันธ์ ที่มีเป้าหมาย 2 ด้านคือ เพื่อให้ให้นักเรียนที่ด้อยโอกาสมีที่ศึกษาและพึ่งพิงกันทั่วถึง และให้สังคมรู้จักวัดและโรงเรียน เพื่อให้มีการสนับสนุนทรัพยากรให้โรงเรียนดำเนินไปได้

อภิปรายผล

ผลวิจัยและข้อสรุปการวิจัยนี้ ทำให้ได้ประเด็นในการดำเนินงานของวัดและโรงเรียนที่ก่อให้เกิดความสำเร็จลุล่วงตามนโยบาย และวัตถุประสงค์เป็นที่ประจักษ์แก่สังคม คือ

1. **ภาวะผู้นำของผู้บริหาร :** ผู้บริหาร หรือเจ้าอาวาสวัด มีภาวะผู้นำสูง มีความเชื่อมั่น มุ่งมั่นในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และเป็นไปตามนโยบายได้ จุดเด่นหนึ่ง คือ ความมุ่งมั่น เข้มแข็ง อดทนและรอบรู้ในหลักธรรมและหลักการบริหาร ของท่านเจ้าอาวาส อีกทั้งยังมีสภาพจิตติดการศึกษาอยู่ตลอดเวลา เป็นเยี่ยงอย่างแก่บุคลากรของวัดและโรงเรียน ทำให้ผู้ร่วมงานรู้สึกมีที่พึ่งเป็นหลักให้ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านความเป็นอยู่ หรือการเรียนการสอน ก็มีที่พึ่งพาที่จะช่วยกันแก้ปัญหาได้ เป็นลักษณะของผู้นำและมีภาวะผู้นำตามหลักการบริหารขององค์กร ที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคม

2. **กลยุทธ์ในการบริหารจัดการ :** การมีจุดเน้นในเรื่องที่สามารถปฏิบัติได้จริง

วัดเขาสาป เป็นวัดที่มีการปฏิบัติการกิจ 6 ด้านตามที่วัดทั่วๆ ไป พึงจัดซึ่งเป็นภารกิจหลักของคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และแก้ไขเพิ่ม

เติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 นั้น แต่จุดเน้นในการเผยแผ่ศาสนาธรรมของทางวัดเน้นเพียงด้านเดียว คือ โรงเรียนปริยัติแผนกสามัญ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีจำนวนนักเรียนมาก และมีผลผลิตเป็นที่เชื่อถือในสังคม การเน้นเฉพาะโรงเรียนปริยัติแผนกสามัญนั้น เป็นการทุ่มเทการดำเนินงานเพื่อให้ได้คุณภาพเป็นอย่างดีจนเป็นวัดที่มีขนาดทางกายภาพเล็ก มีพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ ซึ่งเป็นภูเขาและป่า อาคารมีเท่าที่จำเป็นเท่านั้น พระภิกษุมีจำนวนน้อย ไม่เหมาะที่จะดำเนินการจัดการศึกษาหลายๆ ด้าน การที่จะทำงานให้ดีขึ้น ควรทุ่มเท เอาใจใส่ในสิ่งที่ควรจะทำได้ ไม่ใช่ทำไปเสียหมดทุกอย่าง ในขณะที่บุคลากร กำลังทรัพย์ และปัจจัยด้านอื่นๆ ก็มีไม่มากนัก แนวคิดนี้ ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างเข้มแข็ง พร้อมเพรียง และเป็นหนึ่งเดียวในการที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายให้โดดเด่นได้

การให้ที่ยิ่งใหญ่แก่ผู้ด้อยโอกาส การให้โอกาสเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนฟรี อยู่กินฟรี เป็นเรื่องสำคัญมากของผู้ด้อยโอกาส ยากจน แม้ว่าปัจจุบันรัฐจะไม่เก็บค่าเล่าเรียนจากนักเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่เด็กทุกคนจะต้องมีค่าใช้จ่ายอย่างอื่น เช่น เสื้อผ้า ของใช้อุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ซึ่งพ่อแม่ต้องรับผิดชอบดูแลเองอยู่แล้ว ซึ่งก็เป็นภาระที่หนักสำหรับผู้ที่มีรายได้น้อย เมื่อมีสถาบันใดที่สามารถให้ลูกได้เรียนฟรี อยู่ฟรี อบรมสั่งสอนให้เป็นทั้งบ้านและโรงเรียนพ่อแม่ก็ยอมที่จะคิดถึงลูกแล้วว่า จะอยู่ห่างไกลบ้าน ประกอบกับเมื่อเห็นทำเลที่ตั้งของวัดความอุดมสมบูรณ์ในระดับหนึ่งแล้วก็วางใจ และตัดสินใจให้ลูกได้อยู่และเรียนฟรีจนกระทั่งจบการศึกษา นอกจากนี้แล้ว วัดยังช่วยอบรม สั่งสอนในด้านพระพุทธศาสนาให้อีกด้วย ฉะนั้น การรับโอกาสนี้จึงเป็นจุดเด่นอีกจุดหนึ่งที่ทำให้มีสามเณรนักเรียนในโรงเรียนมงคลวิทยารวมแต่ละปีกว่า 400 รูป และส่วนใหญ่ก็มีความอดทนอยากเรียน อยากมีความก้าวหน้า มีอนาคตที่ดี ส่วนหนึ่งต้องการให้น้องและญาติพี่น้องเข้ามาเรียนอีกเมื่อมีโอกาสและมีอายุครบ คือ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หรือมัธยมศึกษาปีที่ 3

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นที่ประจักษ์ การที่นักเรียนอยู่ในสถานภาพที่เป็นสามเณร เวลาวางก็อยู่ในวัด ทำกิจกรรมที่อยู่ในระเบียบและวินัยซึ่งแตกต่างกับนักเรียนที่เป็นเด็กอยู่กับพ่อแม่ จะทำอะไร ไปไหน ย่อมมีอิสระและเวลาเป็นของตัวเองมาก บางครั้งการปกครองของพ่อแม่ก็ไม่ได้เคร่งครัดเท่าไรนัก แต่สำหรับสามเณรอยู่ในวัดร่วมกันเป็นจำนวนมาก ต้องมีระเบียบ วินัย ปกครองกัน โดยทุกคนมีส่วนร่วมการที่จะไปทำอะไรนอกกลุ่มนอกทางย่อมเป็นไปได้เวลาที่มีอยู่นอกเหนือจากการเข้าชั้นเรียนก็ต้องขยันศึกษาอ่านเขียน จึงมีข้อได้เปรียบในใช้เวลาว่างศึกษาหาความรู้ได้มาก ไม่มีโอกาสที่จะไปใช้เวลาว่างเปล่าประโยชน์ เช่น เทียวเตร่ เล่นเกม และอื่นๆ ซึ่งก็ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดี เมื่อไปสอบแข่งขันกับนักเรียนภายนอก ก็มีความสามารถเท่าเทียมกันได้ เห็นได้จากอัตราส่วนผู้จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยของรัฐชั้นนำได้กว่าครึ่ง ในแต่ละปี

3. ความเข้มแข็งของบุคลากร : ครูและนักเรียนสามเณร มีความเข้มแข็งมุ่งมั่นในงาน ภาระหน้าที่ของตน ครูมีความพยายามในการสอน จัดกิจกรรม สามเณร มีความพร้อม มุ่งมั่น อยากเรียน อยากรู้ มีระเบียบวินัย เนื่องจากการอยู่ร่วมกันนั้น เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม ทั้งด้านการปกครอง การบริหารจัดการ ด้านความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันทำให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของมีส่วนร่วม ดังที่ เรืองศักดิ์ พิมพ์สกุล (2545) ทำการศึกษาวิจัยรูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า พบว่าโครงสร้างการบริหารงานเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วม ในรูปแบบของคณะกรรมการและการกระจายอำนาจ การตรวจสอบ รวมถึงไว้วางใจช่วยในกิจกรรมของสงฆ์

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยนี้ ทำให้ได้เห็นสภาพ และปัญหาอย่างละเอียด จึงมีข้อเสนอแนะในการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาศึกษาของวัดเขาสาป และวัดและสถาบันอื่นที่จัดการศึกษาที่คล้ายคลึงกันจะได้นำข้อมูลและข้อคิดเห็นนี้ไปใช้ประโยชน์ได้บ้าง คือ

1. ควรมีการกำหนดคุณสมบัติอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนปริยัติแผนกสามัญให้กว้างขวางขึ้น ผู้ที่จะเป็นอาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนปริยัติแผนกสามัญของวัดนั้น น่าจะกำหนดให้มีทางเลือกมากขึ้น คือ ฆราวาสก็อาจจะเป็นอาจารย์ใหญ่ได้ เนื่องจากการเรียนการสอนสายสามัญนั้น จำเป็นจะต้องจัดให้ได้เท่าเทียมกับโรงเรียนสามัญภายนอกวัด โดยเฉพาะทางด้านคุณภาพ การที่พระภิกษุซึ่งมีความรู้ความสามารถ ทางวิชาการ และการปกครอง เน้นในทางพุทธศาสนาอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอ อาจารย์ในโรงเรียนเกือบทั้งหมดก็เป็นฆราวาส จึงควรมีผู้นำทางวิชาการที่เป็นฆราวาสด้วย

2. การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ (พ่อแม่) สถาบันต่างๆ ทั้งภาครัฐภาคเอกชน และสื่อมวลชนควรได้รับรู้ถึงสภาพสังคมไทยที่ยังมีพ่อแม่ผู้ปกครองจำนวนหนึ่งมีความรับผิดชอบต่อดูกหลานและให้ความสำคัญที่จะอบรมเลี้ยงดูลูกหลานของตนเองน้อยเกินไป ควรให้ความรู้แก่พ่อแม่ในการที่จะต้องตระหนัก รับผิดชอบ อบรมเลี้ยงดูลูกหลานของตนเองให้เป็นคนดี และตัวอย่างที่ดีให้แก่ลูกหลานได้

3. รัฐต้องให้การสนับสนุนด้านงบประมาณให้เท่าเทียมโรงเรียนสามัญ งบประมาณที่ได้รับเป็นรายหัวมีจำนวนจำกัด และการได้งบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายถึงวัดจริง ยังต้องตัดออกไปส่วนหนึ่ง เพื่อส่วนกลางใช้เป็นงบบริหารจัดการในกรมศาสนา รัฐควรให้งบบริหารจัดการแก่ส่วนกลางต่างหากจากการให้ค่าใช้จ่ายแก่ทางโรงเรียน การอบรม สั่งสอน ให้การศึกษา ให้อยู่และให้กิน เป็นเรื่องที่เป็นภาระหนักมาก ผู้บริหารต้องใช้ความพยายาม อุตุนจริงๆ จึงจะทำให้มีประสิทธิภาพได้ หากเป็นเช่นนี้ไปนานๆ โรงเรียนจะเป็นโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้ยาก

4. มีการดูแลติดตามสร้างศักยภาพให้กับผู้ที่จบการศึกษาไปแล้ว นักเรียนในโรงเรียนปริยัติแผนกสามัญเป็นสามเณร อยู่ในวัด 3 ปี หรือ 6 ปี สังคมในวัดเป็นสังคมที่ต้องมีระเบียบวินัย และธรรม ฉะนั้นเมื่อนักเรียนสึกจากการเป็นสามเณรไปแล้ว ไปอยู่ในสังคมภายนอกที่มี

ความอิสระ เสรี กว้างขวาง หลากหลาย มีปัญหาการปรับตัวจึงเกิดขึ้น หากมีสถาบันที่รับช่วงไปเอาใจใส่ดูแลสักช่วงหนึ่ง ก็จะเป็นประโยชน์แก่เด็กเหล่านี้น่ามาก จึงเห็นควรให้วัดสร้างเครือข่ายกับสถาบันอุดมศึกษาหรือสถาบันต่างๆ ที่รับนักเรียนเหล่านี้ไป หากบางคนที่ยังไม่มีที่ไป วัดก็รับไว้ฝึกอาชีพ ซึ่งวัดเขาสาปเองก็กำลังคิดโครงการต่อเนื่องอยู่

5. วัดควรสร้างเครือข่ายโดยตรงกับองค์กรภายนอกเพิ่มขึ้น วัดควรสร้างเครือข่าย เช่น สถาบันอุดมศึกษา เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้แก่นิสิตใหม่ที่จะจบจากโรงเรียนมงคลวิทยา ให้ปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่ได้ง่ายขึ้น องค์กรเอกชน เพื่อรองรับเรื่องของการประกอบอาชีพ ประชาชนทั่วไป ในเรื่องของการอุปถัมภ์ ศรัทธา การดำเนินงานของโรงเรียนและองค์กรอื่นๆ ในแง่ของแหล่งวิทยาการ

6. ควรมีการศึกษาวิจัยต่อไป “เรื่องการจัดการศึกษาให้สามเณรนักเรียน เรียนรู้เพื่อสร้างความพร้อมที่จะอยู่ในสังคมภายนอก โดยไม่ขัดต่อพระวินัยและธรรม” เพื่อที่จะได้มีแนวทางพัฒนาสามเณรนักเรียนให้สามารถปรับตัวในการอยู่ในสังคมภายนอกวัดได้อย่างมั่นใจมากขึ้น

บรรณานุกรม

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์. (2535). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) เข้าถึงได้จาก www.geocities.com/mcu_fabg/Text/PRM2505.html (วันที่ค้นข้อมูล : 29 มิถุนายน 2546)

- เริงศักดิ์ พิมพ์สกุล, พระมหา. (2545). รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิไล ดั่งจิตสมคิด. (2539). การศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมคิด เพ็งอุดม. (2534). การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่มีการพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). ความสำเร็จในการปฏิรูปภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดป่าอานาชาติ อำเภวารินจำรุง จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). ความสำเร็จในการปฏิรูปภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดอุโมงค์ (สวนพุทธธรรม) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.